

Fondovi Saveza komunista Hrvatske kao vrela za povijest naselja zadarskog područja

Barbara Crnković

Državni arhiv u Zadru
Sabirni arhivski centar u Novalji
HR-53 291 Novalja
barbara.crnkovic@dazd.hr

Prethodno priopćenje
Primljeno: 13. 7. 2021.
Prihvaćeno: 8. 11. 2021.
94(497.581.1 Zadar) : 930.25

Sažetak

Rad na temelju istraživanja arhivskog gradiva i relevantne literature prikazuje suodnos predstavnika komunističkog režima i stanovnika manjih mjesta zadarskog područja u poslijeratnom periodu te promjene koje je ova korelacija ostvarila. Fokus je na onim tematskim jedinicama koje se u zapisnicima i izvještajima spominju: poslijeratnoj atmosferi, seljačkim radnim zadrugama, ženama u društvenom životu, religiji i Crkvi, sportskim i drugim natjecanjima i sl. Razna izvješća i zapisnici sa sastanaka arhivske su jedinice s najvećim informacijskim potencijalom. Istraživanje tog materijala rezultiralo je pronalaskom mnogih zanimljivih primjera koji upotpunjuju sliku svakodnevnog života ljudi pedesetih godina prošlog stoljeća.

Ključne riječi: Savez komunista, društveno-političke organizacije, religija, Crkva, seljačke radne zadruge, kadrovska pitanja, žensko pitanje, natjecanja, turizam

Uvod

Pri arhivističkoj obradi arhivskih fondova klasifikacijske skupine H koja sadržava gradivo nastalo radom društveno-političkih organizacija iz socijalističkog razdoblja prvenstveno promišljamo o korisničkoj perspektivi onih koje zanima ideološko djelovanje Komunističke partije na svim hijerarhijskim razinama. Da bi se shvatilo da taj dokumentacijski korpus može biti izvor i za druga historiografska istraživanja i teme vezane uz dinamiku svakodnevnog života određene teritorijalne jedinice, potrebno je sumarnu obradu arhivističkih cjelina djelomično zamijeniti analitičkom. Naime, ako pogled „sklizne“ s metapodataka koje notiramo kod razvrstavanja dokumenata i identificiramo, barem djelomično, sadržaj dokumenta, utvrdit ćemo da su se te institucije bavile svim aspektima ljudskog života i samim tim sadržavaju podatke o svemu: gospodarstvu u najširem smislu, sportu, religiji, običajima, obrazovanju pa i o emocionalnom i obiteljskom životu. Posebice je ovo gradivo dragocjeno za povijest manjih sredina jer je u njima djelovalo vrlo malo stvaratelja gradiva, najčešće su to bili škola, župa, jedinica uprave i, sveprisutna i svevideća, lokalna organizacija komunista, organizacija komunističke omladine, pripadnica

Antifašističkog fronta žena i sl. Djelovanje potonjih bilo je isprepletano s tijelom uprave što se nerijetko preslikavalo na stanje u njihovim pismohranama. Pri sređivanju fondova, primjerice narodnih odbora, među gradivom se često pronalazi gradivo društveno-političke organizacije odgovarajuće razine i obratno. Službenici jedne najčešće su bili i funkcionari u drugoj, imena su se ponavljala, a teme ispreplitale. Komunistička partija, poslije Savez komunista, preko Centralnog komiteta, najvišeg organa Partije, upravljala je partijskim organizacijama na nižim razinama od oblasnih, okružnih, kotarskih, mjesnih (gradskih) i rajonskih komiteta. Komiteti su provodili direktive viših instanci, vodili su rad Partije između dviju konferencija, nadgledali su rad partijskih ustanova, sazivali sjednice te su preko partijskih organizacija u manjim mjestima i selima imali ulogu političkih rukovodioca koji su okupljali široke narodne mase na izvršavanju svih zadataka koji su stajali pred narodnom vlašću. Odnedavno se u hrvatskoj historiografiji, ali ne samo hrvatskoj, javlja pojačano zanimanje za socijalističko razdoblje¹, napose svakodnevicu tog razdoblja, no čini se da taj val još uvijek nije zahvatio dovoljno duboko do fondova općinskih komiteta, npr. malih otočkih mjesta kao što su Božava, Molat, Iz Veli ili pak Nin. Namjera nam je u ovom radu na temelju obrade triju fondova skupine H ukazati na informacijski potencijal ovoga gradiva, kao i na arhivske jedinice u kojima se taj potencijal najviše očituje. Obradeni su sadržaji fondova HR-DAZD-310: Kotarski komitet KPH Zadar – otoci, HR-DAZD-558: Općinski komitet SKH Nin, HR-DAZD-580: Gradski komitet SKOJ-a Zadar. Pri obradi fonda Kotarskog komiteta KPH Zadar – otoci identificirano je i izdvojeno gradivo fondova HR-DAZD-309: Kotarski komitet KPH Zadar i HR-DAZD-312: Gradski komitet KPH/SKH Zadar da bi bilo pripojeno fondovima kojima pripadaju. Neki od primjera koje donosimo u ovom radu pripadaju i tim fondovima. Može se pretpostaviti da se najbolji primjeri sadržaja za kojim tragamo mogu naći u fondovima Narodne fronte / općinskih odbora Socijalističkog saveza radnog naroda (NF/

1 Igor Duda, „Nova istraživanja svakodnevica i društveno-kulturne povijesti jugoslavenskoga socijalizma“, *Časopis za suvremenu povijest* 46 (2014), br.3, 577-591.; Tatjana Šarić, Marijana Jukić, „Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942. – 1990.)“, *Arhivski vjesnik* 56 (2013), 269-288.; Marijana Jukić, „Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske-najmasovnija društveno-politička organizacija u socijalističkoj Hrvatskoj“, *Arhivski vjesnik* 57 (2014), 293-306.; Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945. – 1960.). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012.), 582.; Magdalena Najbar-Agičić, *U skladu s marksizmom ili činjenicama? Hrvatska historiografija 1945. – 1960.* (Zagreb: Ibis grafika, 2013.), 557.; Magdalena Najbar-Agičić, *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 2013.), 227.; O Zadru i njegovu kraju u poslijeratnom razdoblju vidi: Zlatko Begonja, *Okupacija duha: Ideološka indoktrinacija u Zadru 1945. – 1955.* (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2021.), 326.

SSRN) koji, nažalost, nisu uključeni u primjere koje donosimo.² Naime, upravo je ta organizacija zamišljena da okuplja sve slojeve stanovništva, kao narodni pokret, savez radničke klase, seljaštva, napredne inteligencije, omladine i ženskog pokreta u Hrvatskoj. Njezina masovnost uglavnom je bila obrnuto proporcionalna njezinu utjecaju, međutim u fondovima tih organizacija može se očekivati dosta podataka o uplivu politike u svakodnevni život stanovništva.³

Komunistička partija Jugoslavije / Savez komunista i druge društveno-političke organizacije

Osnivački kongres Komunističke partije Hrvatske održan je 1./2. kolovoza 1937. nakon odluke IV. zemaljske konferencije KPJ o osnivanju nacionalnih partija (Hrvatske, Slovenije i Makedonije).⁴ Upravnu teritorijalnu organizaciju i reforme uprave koje su uslijedile pratila je podjela teritorijalnih nadležnosti organizacija Komunističke partije, odnosno njezini komiteti. Narodnooslobodilački odbori se ukidaju, a upravno-administrativnu vlast preuzimaju mjesni, općinski, rajonski, gradski, kotarski, okružni i oblasni narodni odbori.⁵ U Hrvatskoj su 1945. godine postojala četiri oblasna komiteta KPH: za Dalmaciju, Istru, Slavoniju, Zagreb, i šest samostalnih okružnih komiteta CK KPH. Primjerice, okruzi su ukinuti 1946. godine, a slijedom toga ukinuti su i okružni komiteti KPH.

Prvom administrativno-teritorijalnom podjelom koja je objavljena 1947. godine područje NR Hrvatske bilo je podijeljeno na kotare, gradove, gradske rajone, gradska naselja i mjesne narodne odbore.⁶ Osniva se Oblast Dalmacija koja je obuhvaćala kotare Benkovac, Drniš, Dubrovnik, Imotski, Jelsa, Knin, Korčula, Makarska, Metković, Sinj, Split, Supetar, Šibenik, Vis i Zadar te gradove Dubrovnik, Split, Šibenik i Zadar koji su zadržali svoj status koji su imali do tada izvan kotara. Sjedište Oblasti Dalmacije bilo je u Splitu.⁷

2 Rad je nastao na temelju planiranoga arhivskog sređivanja i popratnog istraživanja gradiva Kotarskog komiteta KPH Zadar – otoci, Općinskog komiteta SKH Nin i Gradskog komiteta SKOJ-a Zadar te obradom identificiranog i izdvojenog gradiva drugih fondova: Kotarski komitet KPH Zadar i Gradski komitet KPH/SKH Zadar.

3 Marijana Jukić, „Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske – najmasovnija društveno-politička organizacija u socijalističkoj Hrvatskoj“, *Arhivski vjesnik* 57 (2014), 294.

4 Josip Kolanović, ur., *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, knjiga 2 (Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2014.), 321.

5 Zakon o promjeni naziva Narodno-oslobodilačkih odbora, NN 3/45.

6 Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli NRH, NN 60/47.

7 Vidi: Ante Gverić, „Pregled tijela javne uprave s područja nadležnosti Državnog arhiva u Zadru od 1945. do 1962. godine“ (stručni rad, Državni arhiv u Zadru, 2013.)

Organizacijska mreža KPH 1948. korespondirala je s administrativno-teritorijalnom podjelom i činili su je kotarski, mjesni i rajonski komiteti. U svakom poduzeću, ustanovi, na selu, gradskoj četvrti i ulici djelovale su osnovne partijske organizacije kojima je između dvaju kongresa upravljao Centralni komitet kao najviše tijelo na razini republike. Komiteti na nižim razinama vodili su rad Partije između dviju konferencija.

Na VI. kongresu KPJ održanom u Zagrebu od 2. do 7. studenoga 1952. godine odlučeno je da Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) promijeni naziv u Savez komunista Jugoslavije (SKJ). Savez komunista počivao je na čvrstoj hijerarhijskoj strukturi. Centralni komitet vodio je partijske ustanove i sazivao plenarne sjednice na kojima su se donosile odluke i programski zadaci. Zadatke CK izvršavalo je izvršno-političko tijelo (Politbiro 1945. – 1952., Izvršni komitet 1952. – 1966., Sekretarijat Izvršnog komiteta 1968. – 1974., Predsjedništvo 1974. – 1989.).⁸ Problem kršenja Statuta i partijske discipline rješavala je Kontrolna komisija koja se od 1968. naziva Statutarna komisija. Povremena radna tijela bila su odjeljenja, uprave i komisije.

U siječnju 1990. godine izaslanstva SKH i SK Slovenije napustila su 14. izvanredni kongres SKJ, čime je SKH praktički prestao biti dijelom SKJ što je bio početak kraja te nekad moćne političke strukture. S demokratskim promjenama te uoči prvih višestranačkih parlamentarnih izbora u Hrvatskoj, koji su održani u travnju i svibnju 1990. godine, hrvatski komunisti mijenjaju ime stranke u Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH – SDP).⁹

Osim organizacija Komunističke partije / Saveza komunista u socijalističkom periodu djelovale su i druge društveno-političke organizacije (DPO) nastale iz političke potrebe da se ideološkim djelovanjem pokrije ukupna populacija: Socijalistički savez radnog naroda, Savez socijalističke omladine, Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata, Savez sindikata i Antifašistički front žena.¹⁰

Gradivo društveno političkih organizacija i njegova obrada u Državnom arhivu u Zadru

Gradivo nastalo radom organizacija KPH/SKH i ostalih društveno-političkih organizacija koje prema klasifikaciji fondova i zbirka RH označavamo slovom

8 Kolanović, *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, 362.

9 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska). HR-DAZD-558 Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske Nin (1944. – 1946., 1952. – 1962.), 2.4. Upravna povijest, (Barbara Crnković, sumarni inventar, Državni arhiv u Zadru, 2021.), 3.

10 Više o Društveno-političkim organizacijama (DPO-e) vidi : „Političke stranke, DPO-e i sindikati“, *Vodič kroz fondove i zbirke državnog arhiva u Zagrebu* (Zagreb; 2008.), pristupljeno 29. 3. 2021. www.daz.hr/vodic/site/article/h2-kphskh_i_dpo-e-1941.-1990.

H nastalo je od 1941. do 1990. godine.¹¹ Komiteti Saveza komunista osnivani su na temelju tadašnje administrativno-teritorijalne podjele Hrvatske, a ista logika primjenjivala se i na osnivanje drugih društveno-političkih organizacija. Gradivo društveno-političkih organizacija preuzimalo se u Državni arhiv u Zadru u više navrata, od 1986. do 2006. godine. U svibnju 1968. godine Općinski komitet SKH i Općinski odbor SSRN u Zadru predali su Historijskom arhivu oko četrinsto svežnjeva i kutija gradiva iz razdoblja od 1944. do 1962. godine u nesređenom stanju i bez popisa gradiva. Od tog gradiva kasnije je formirano više fondova DPO-a. Hrvatski državni arhiv predao je 9. ožujka 2006. godine Državnom arhivu u Zadru malu količinu gradiva. Radi se o gradivu raznih kotarskih komiteta sa zadarskog i šibenskog područja koje je 1995. godine preuzeto od Socijaldemokratske partije Hrvatske. Količina gradiva pojedinih fondova razlikuje se od one iskazane u Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske (2006.) jer su dijelovi gradiva kojima su istekli rokovi čuvanja izlučeni. Popisi preuzetog gradiva DPO-a sadržavali su: urudžbene zapisnike i kazala, predmetne knjige (evidencije članova, evidencije članarine, evidencije partijskih sastanaka, statistike), spise (opće spise, izvještaje, referate...), zapisnike sjednica, spise komisija, financijska dokumentacija, članstvo. Sukladno principu provenijencije, prema kojemu je rekonstruiran prvobitan poredak gradiva, serije i podserije formirane su u skladu sa sadržajem gradiva i tijelima komiteta, a unutar serija i podserija uspostavljen je kronološki red. Svi komiteti imaju isto temeljno organizacijsko ustrojstvo iz kojega proizlazi na sličan način strukturirano gradivo. Količinom značajnu arhivističku cjelinu čine spisi nastali tijekom općeg funkcioniranja pojedinog društveno-političkog tijela što definira seriju uredskih knjiga i urudžbiranih spisa¹² (serija obuhvaća korespondenciju s Centralnim komitetom SKH, Kotarskim komitetom SKH Zadar, dopise Oblasnog komiteta, direktive, depeše i sl., registraturna pomagala, referate, izvještaje, odluke, upute). Serija zapisnika upravnih tijela sadržava materijale, zaključke, planove sa sjednica komiteta, konferencija, biroa, plenuma, sekretarijata i aktiva osnovnih partijskih organizacija. Nadalje, gradivo sadržava seriju dokumenata nastalih radom Organizacijsko-instruktorskog odjeljenja koje je politički usmjeravalo i kontroliralo rad, vodilo statistike, evidencije, kartoteke članova SK, pratio primanje novih članova u SK te je pomagao u rješavanju cjelokupne problematike nižih organizacija i seriju kadrovske odjeljenja koje je vodilo kadrovske kartoteke i evidencije, personalne dosjee članova Partije, statističke kartone o stanju članstva SK na terenu, preglede isključenih članova i sl. Slijedi serija Odjela za agitaciju

¹¹ Popis fondova klasifikacijske skupine H Državnog arhiva u Zadru donosimo kao prilog 1.

¹² Vida Pavliček, „Sređivanje i opis arhivskog gradiva – postojeći problemi u praksi“, u: *Zbornik radova sa 5. kongresa hrvatskih arhivista u Zadru*, ur. Silvija Babić (Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2017.), 67-102.

i propagandu koji je bilo zadužen za komunističku promidžbu, a zadatak mu je bio pridobivanje ljudi na terenu putem sastanaka, novina, predavanja, sve u svrhu tumačenja stavova Partije te serija Ekonomsko-financijskog odjeljenja koje je bilo zaduženo za donošenje budžeta, izvještaja o ostvarenim prihodima, rashodima i investicijama.¹³ Za izvršavanje pojedinih zadataka komiteti su po potrebi osnivali komisije: npr. kandidacijsku komisiju, revizijsku komisiju, saslušnu komisiju, verifikacijsku komisiju... Ovakvim načinom obrade gradiva, prema strukturi organizacije, korisnicima se omogućava lakše pronalaženje i kontekstualizaciju traženih informacija.

Atmosfera nakon rata

Političke organizacije i Savez komunista imali su velik utjecaj na razvoj društvenog života stanovništva poratne Hrvatske i samim tim gradivo nastalo njihovim radom vrelo je podataka za analizu promjena u društvu koje je novi režim donio. Uvođenjem komunističkog režima i totalitarizma hrvatske su zemlje odvojene od utjecaja Srednje i Zapadne Europe i kulturnog kruga kojem su dotad gravitirale. Nakon sukoba s istočnim blokom i prekida sa Staljinom provodila se potpuna ekonomska blokada. Uskoro je partijski vrh napustio sustav državnog upravljanja privredom na deklarativnoj razini uvodeći sustav samoupravljanja koji je proklamirao predaju državnih poduzeća na upravljanje radnicima i smanjivanje razlika između službenika i radnika. Osnovani su radnički savjeti i upravni odbori.¹⁴ Neprihvatljivo je bilo nepoštivanje režima, odluka Centralnog komiteta i neprihvatanje idejno-političkih stavova. Svako odstupanje, izricanje drukčijeg mišljenja, čak i blago negodovanje dovodilo bi do kaznenih mjera kao što su ukor, strogi ukor, strogi ukor s posljednjom opomenom i isključenje.¹⁵ Obrađeni zapisnici i izvješća upravljačkih tijela najčešće pokazuju da se kažnjavalo zbog neplaćene članarine, izostanaka sa sastanaka, odlazaka u crkvu i sl. Svaka je partijska organizacija imala zadatak poduzeti sve da se pravila poštuju, a postavljanjem članova Partije na sve važne dužnosti omogućila je komunistima kontrolu ne samo nad državom već i nad društvom u cjelini. Preko organizacije Narodne fronte narodu se objašnjavala važnost odlaska na rad kako bi svaki sposoban frontovac znao da mora ići na radne akcije. Mjesni narodni

13 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska). HR-DAZD-310 Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske Zadar – otoci (1947. – 1949., 1950. – 1952.), 2.6. Unutarnji ustroj, (Barbara Crnković, sumarni inventar, Zadar: Državni arhiv u Zadru), 4.

14 Marijana Dangubić, „Hrvatska u godinama nakon Drugog svjetskog rata“ (2019.), pristupljeno 15. 4. 2021. <https://branteljski.hr/hrvatska>.

15 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska). HR-DAZD-580 Gradski komitet SKOJ-a (1945. – 1948.) (dalje: HR-DAZD-580), Zapisnik sastanka biroa organizacija i grupa SKOJ-a od 15. 4. 1948.

odbori sastavljali su popis raspoložive radne snage sposobne za rad i raspored kada će tko ići na rad, o čemu se izvještavalo na zboru birača. Broj prijavljenih omladinaca i omladinki redovito je bio nedovoljan. Na sastanku Gradskog komiteta SKOJ-a Zadar iz 1948. godine sekretar je iznio važnost sudjelovanja omladinaca na radnim akcijama. Također je kritizirao nedolazak omladinaca na zadnju radnu akciju te je napomenuo da će se o tome voditi stroga kontrola.¹⁶ Sličan primjer nalazimo i u zapisniku sastanka grupe SKOJ-a Brodarice u kojemu se iznosi potreba o slanju trideset omladinaca na radne akcije. Unatoč održanom omladinskom sastanku nije se pojavio niti jedan omladinac koji je bio voljan otići na radne akcije.¹⁷ Od početne ideje i zanosa uskoro je ovakav način funkcioniranja postao pritisak za stanovništvo, situacija je postajala sve teža, pa su mnogi oskudijevali u osnovnim potrepštinama poput hrane, odjeće, obuće, higijenskih potrepština i sl. Osnova funkcioniranja ovog režima bio je hijerarhijski sustav, tj. subordinacija.

Seljačke radne zadruge

Političke promjene izravno su utjecale na promjene u poljoprivrednom sektoru. Težilo se obnovi zemlje u svakom segmentu, a fokus je bio na masama koje su trebale obnoviti industriju, privredu i gospodarstvo. Velika pažnja poklanjala se osnivanju seljačkih radnih zadruga. Seljačka radna zadruga prema zakonu karakterizira se kao zadruga koju osnivaju radni seljaci i u nju udružuju svoju zemlju i sredstva za rad, a osniva se radi kolektivne proizvodnje koju provode svi seljaci zajedničkim radom i rad se nagrađuje prema zalaganju.¹⁸ Naglasak je bio na ujedinjenju osobnog interesa radnog seljaka s općim interesom socijalističke zajednice.¹⁹ Porezi i obavezan otkup bili su sredstvo pritiska na sve neudružene seljake da stupe u seljačke radne zadruge. Obaveznim otkupom točno se određivala količina poljoprivrednih resursa koje je seljak ustupao državi. Shodno tomu seljaci su ulazili u seljačke radne zadruge da bi što manje bili opterećeni zadanim doprinosima što je posebice pogodovalo onima siromašnijim. U velikoj mjeri seljačke radne zadruge bile su izuzete od politike otkupa. Cijene otkupa određivala je država, a ne tržište. S druge strane, potreba za poljoprivrednim proizvodima je rasla, a po mišljenju vlasti to se moglo riješiti kolektivnom proizvodnjom. Na području Kotarskog komiteta

16 HR-DAZD-580/ 5.3, Zapisnik sastanka grupe SKOJ-a II. sektor, I. rajona od 2. 4. 1948. (kut. 2)

17 HR-DAZD-580/ 5.8, Zapisnik sastanka grupe SKOJ-a Brodarice od 17. 8. 1948. (kut. 2)

18 Anton Matijašević, „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, br. 1, (2005), 158.

19 Vidi: Stanko Juriša, „Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba s KPJ i Informbiroom“, *Časopis za suvremenu povijest* 15 (Zagreb: 1983.), 61.

KPH Zadar u izvještaju iz 1950. godine, koji je fragmentarno sačuvan, navodi se podatak o postojanju osamnaest seljačkih radnih zadruga te pet ribarskih radnih zadruga.²⁰ U istom izvještaju nadalje se govori o nedostatku organizacijske čvrstine postojećih seljačkih radnih zadruga, stalnim i čestim svađama zadrugara i članova Upravnog odbora zadruge te nepismenosti ljudi koji nisu u stanju organizirati rad. Šira problematika seljačkih radnih zadruga na području spomenutog komiteta ležala je u nedostatku adekvatne radne snage, slaboj brizi o stoci i zadržnoj imovini, nedostatku školovanih brigadira koje njihove zadruge nisu poslale na tečajeve. Sve ukazuje na to da ideja zadrugarstva nije lako zaživjela među onima koji su trebali biti njezini glavni akteri.

U zapisniku Općinskog komiteta SKH Nin od 14. svibnja 1959. nalazimo podatke o još jednoj poteškoći koja je opterećivala odnos zadruge i zadrugara. Naime, prema Osnovnom zakonu o zemljiopradničkim zadrugama iz 1949.²¹ godine seljaci su svoju zemlju morali uključiti u zadrugu, a izvan sustava zadrugarstva proizvodnje mogli su zadržati samo okućnicu od četvrtine do jednog hektara s kućom i gospodarskim objektima za osobne potrebe. Upravo je ta odredba omogućila seljaku da selektivno pristupi udruživanju i u kooperaciju ustupi zemlju lošije kvalitete, a gnojivo koje su dobivali od zadruge upotrebljavali su na zemlji koja nije bila u kooperaciji.²² Sličan su problem ondašnji rukovodioci utvrdili i u sirani u Poljicama gdje su seljaci mlijeko prodavali u Zadru umjesto da ga prodaju sirani.²³

Osim nelojalnosti zadrugara na VIII. redovnoj konferenciji Općinskog komiteta SKH Nin održanoj u prosincu 1959. godine raspravljalo se o još jednom problemu domaće poljoprivrede. Naime, iako je vinova loza na zadarskom području bila raširena kultura, sadile su se nekvalitetne sorte grožđa koje nisu davale dobro sortno vino, a samim time ni otkupna cijena nije bila velika.²⁴

O značaju projekta zadrugarstva govori i podatak koji nalazimo u zapisniku s II. partijske konferencije Kotarskog komiteta KPH Zadar.²⁵ Svjesni velike uloge žena u obradi zemlje i funkcioniranju obiteljske zajednice pokušavali su dobiti njihovu jaču podršku. U raspravi je istaknuto da partijske organizacije trebaju dati punu pomoć organizaciji Antifašističkog fronta žena i uvjeriti žene da im jedino ulazak u seljačke radne zadruge omogućava ostvarenje svih prava koja su im zajamčena u socijalističkoj domovini. Na istoj je konferenciji zaključeno, vezano za problemati-

20 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska) HR-DAZD-309 Kotarski komitet KPH Zadar (1943. – 1962.) (dalje: HR-DAZD-309), Izvještaj iz 1950.

21 Osnovni zakon o zemljiopradničkim zadrugama, *Službeni list FNRJ* 5/49., 711-721.

22 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska).HR-DAZD-558 Općinski komitet SKH Nin (1944. – 1946., 1952. – 1962.) (dalje: HR-DAZD-558), 3.1. Zapisnik od 14. 5. 1959. (kut. 3)

23 HR-DAZD-558/3.1, Zapisnik od 14. 5. 1959. (kut. 3)

24 HR-DAZD-558/2.1, Zapisnik VIII. Redovne konferencije od 27. 12. 1959. (kut. 3)

25 HR-DAZD-309, Zapisnik s 2. partijske konferencije od 23. 11. 1949.

ku velikog broja članova koji je odbijao pristupiti seljačkim radnim zadrugama, da od takvih članova Partiju treba očistiti.

Polazeći od ideje da je najlakše oblikovati mlade umove, članovi Partije osnivali su zadruge i u školama. Primjeri rada školskih zadruga u Privlaci, Ninu, Vrsima i Zatonu bile su u ono vrijeme primjer suvremenog načina obrade zemlje pri čemu se primjenom tehničkih dostignuća nastojala postići bolja proizvodnja. Da bi se poticalo školsko zadrugarstvo, dodjeljivalo im se državno zemljište.²⁶ Omladinu se uključivalo u razvoj privrednog plana formiranjem mnogih školskih zadruga. Na Drugoj partijskoj konferenciji Kotarskog komiteta Zadar u studenom 1949. istaknut je primjer školske zadruge u mjestu Privlaci koja je kooperirala s mjesnom zadrugom i zasijala talijansku sortu pšenice što je dalo odlične rezultate²⁷.

Na istom se tragu raspravljalo i deset godina kasnije kad se na sjednici komiteta pohvalila omladina u mjestu Smilčiću koja je preko školske zadruge došla do većih financijskih sredstava obavljanjem raznih poslova.²⁸

Sekretari osnovnih partijskih organizacija propagirali su ideju rada s masama s tendencijom proširenja socijalističke ideologije ne libeći se koristiti svim postojećim sredstvima. Cilj tadašnje vlasti bio je uvjeriti narod da je takva ideologija jedina ispravna.

Žensko pitanje

U drugoj polovici 20. stoljeća dolazi do promjena u društvenoj, ekonomskoj i političkoj sferi. Godine 1946. donesen je Ustav u kojemu se u 21. členu *V. glave* navodi da su svi građani FNRJ jednaki pred zakonom i ravnopravni bez obzira na narodnost, rasu i vjeroispovijest te se ne priznaju nikakve privilegije po rođenju, položaju, imovinskom stanju i stupnju obrazovanja, a členu 23. određeno je da svi građani bez razlike u spolu, narodnosti, rasi, vjeroispovijesti, stupnju obrazovanja i mjestu stanovanja, koji su navršili osamnaest godina, imaju pravo birati i biti birani u sva tijela državne vlasti.²⁹ Relevantan je za ovo poglavlje član 24. prema kojemu su žene ravnopravne s muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društveno-političkog života.³⁰ U izgradnji socijalističkog društva emancipacija i integracija žena načelno se podiže na višu razinu. Iz današnje perspektive možemo reći da su se žene za to same izborile sudjelujući u Narodnooslobodilačkoj borbi (NOB) u

26 HR-DAZD-558/2.1, Zapisnici konferencija, Zapisnik VIII. redovne konferencije od 27. 12. 1959. (kut. 3)

27 *Isto*

28 HR-DAZD-558/ 3.1, Zapisnik od 20. 11. 1960. (kut. 3)

29 Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, *Službeni list FNRJ* od 31. siječnja 1946., 12-13.

30 *Isto*

sastavu organizacije Antifašistički front žena (AFŽ). Na zadarskom se području na razne načine nastojalo oformiti organizacije AFŽ-a, a jedan od primjera nalazimo u zapisniku sastanka članova Kotarskog komiteta KPH Zadar – otoci. U mjestu Božavi preko učiteljice i roditeljskih sastanaka nastojalo se upoznati žene o važnosti te organizacije.³¹ Organizacija je poticala žene na aktivno uključivanje u društveno-politički život, ali i one su same počele mijenjati svijest o svojoj ulozi u društvu i pomalo su se odmicale od tradicionalnih i patrijarhalnih okvira razmišljanja. Unatoč polučinim uspjesima, s vremenom AFŽ dobiva konotaciju „ekscentričnog, komičnog i neprilagođenog ženskog aktivizma“³² pa je organizacija 1953. godine ukinuta. U tih nekoliko poslijeratnih godina AFŽ odigrao je ulogu u integraciji žena u socijalističko društvo. U periodu kad se Jugoslavija našla u teškom političkom i ekonomskom trenutku, smatraju neki povjesničari, upravo su žene bile jedan od čvrstih temelja obnove zemlje. Zbog nedostatka radne snage vlasti su inzistirale na uključivanju žena u industriju, smatrajući seljanke i domaćice najvećim rezervama radne snage.³³ Međutim, iako je Ustavom zajamčena ravnopravnost među spolovima, situacija je u stvarnosti bila drukčija, pogotovo u manjim seoskim sredinama gdje su obitelji često sprečavale obrazovanje ženske djece ili bi ih roditelji ispisali iz škole nakon što bi naučile osnove pisanja i čitanja³⁴ jer su na onodobnim obiteljskim gospodarstvima u ruralnim područjima djeca bila važan dio radne snage. Po tradiciji žene su bile domaćice, primarno vezane za kuću, čuvanje i uzgoj stoke, rad u poljoprivredi, rađanje i odgoj djece, podložne muškim članovima obitelji te sklonije religiji.³⁵ Poljoprivredna proizvodnja u većini domaćinstava padala je na leđa žena, ali usprkos tome u zadružnim savjetima bilo je tek oko 5 % žena.³⁶

Jedna od primarnih zadaća vlasti nakon rata bila je opismeniti što veći broj ljudi, pa su u tu svrhu obnavljane i građene škole, poticalo se školovanje odgovarajućeg učiteljskog kadra, osnivali su se različiti tečajevi. To se pokazalo učinkovitim te se broj djevojčica u srednjim školama od 1946. do 1976. godine povećao deset puta, tako da su učenice bile zastupljene u ukupnom broju učenika s oko 46 %.³⁷ Naravno da je promicanje školovanja teklo lakše u gradskim sredinama koje su bile otvoreni-

31 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska). HR-DAZD-310 Kotarski komitet KPH Zadar – otoci (1947. – 1949., 1950. – 1952.) (dalje: HR-DAZD-310), 4.1.2. Zapisnici OPO Božava, 1950. (kut. 10)

32 Vidi: Lydia Sklevicky, „Organizirana djelatnost žena Hrvatske za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe 1941. – 1945.“, *Povijesni prilozi* 3 (1984), 89.

33 Vidi: Đokanović Bojana, Dračo Ivana, Delić Zlatan, „Žene u socijalizmu – od ubrzane emancipacije do repatrijarhalizacije“ (2015.), pristupljeno 15. 4. 2021. www.6byka.com.

34 Vidi: HR-DAZD-558/2. 1, Zapisnik konferencije od 15. 2. 1953. (kut. 3)

35 Vidi: HR-DAZD-310/ 4. 1. 9, Zapisnici OPO Ist, 1951. (kut. 8)

36 S. Livada, „Ekonomski i društveni položaj žena u poljoprivredi i na selu“, Konferencija za društvenu aktivnost žena, (Zagreb: Tisak: Epoha, 1967.), 12-26.

37 Vida Tomšić, *Žena u razvoju socijalističke samoupravne Jugoslavije* (Beograd: Novinarsko-izdavačka radna organizacija Jugoslavenska stvarnost, 1981.), 114.

je novim strujanjima nego u seoskim. Obradom fondova kotarskih i općinskih komiteta koji u svom sastavu uključuju manja mjesta i sredine zadarskog područja nije uočeno aktivno sudjelovanje ženskih osoba na sjednicama i sastancima komiteta KPJ. Bitno je drugačija situacija u Zadru. Pri obradi fonda Gradskog komiteta SKOJ-a Zadar zamjetno je značajnije sudjelovanje članica osnovnih partijskih organizacija na svim sjednicama, a neke su od njih obavljale i sekretarsku funkciju aktiva. Međutim, kod žena vrlo često taj rad nema kontinuiteta, članice pojedinih kotarskih komiteta SKOJ-a i NOH-a često su nakon udaje napuštale politički angažman i posvećivale se obitelji, a njihova mjesta u komitetima omladinskih organizacija bilo je teško zamijeniti odgovarajućim kadrovima.³⁸ Uzimajući sve u obzir, položaj žene u sferi obrazovanja, na radnom mjestu, u braku i obitelji polovinom 20. stoljeća i dalje je bio diskriminirajući, unatoč odredbama Ustava i deklarativnoj ravnopravnosti.

Religija i Crkva

Katolička crkva jedan je od najžešćih protivnika komunističkoj vlasti.³⁹ S jedne je strane totalitarni sustav koji zadire u sve pore društvenog života, nastoji stvoriti kolektivnu svijest, utjecati na promjene u društvu i čovjeku, na promjenu mišljenja i svijesti, a s druge strane Crkva koja je tijekom povijesti bila oslonac stanovništvu, pogotovo u manjim mjestima. Dušan Bilandžić smatra kako je Crkva kao institucija tradicionalno imala velik utjecaj na stanovništvo, ali je i kao jedina preostala autonomna institucija nakon komunističkoga eliminiranja i transformiranja građanskih stranaka i preuzimanja apsolutne vlasti na svim razinama bila trn u oku novim vlastodržcima koji su po svaku cijenu nastojali suzbiti njezin ugled i utjecaj.⁴⁰ Partijski su ideolozi suzbijanje neprijateljskog utjecaja „reakcioniranog“ klera i njegove ideologije stavljali visoko na listu zadataka, smatrali su da utjecaj religije smeta odgoju mladih u socijalističkom duhu te da Crkva iskorištava religiju u političke svrhe, težeći odvojiti mlade od organizacije i patronata Komunističke partije.⁴¹ Fond Kotarskog komiteta KPH Zadar – otoci obiluje zanimljivim podacima na tu temu i često se u zapisnicima spominje utjecaj religije na mještane. Jedan od upe-

38 Tatjana Šarić, „Pregled života mladih na dalmatinskim otocima Hvaru, Braču, Korčuli i Visu kroz utjecaj i rad omladinskih organizacija u razdoblju 1945. – 1954.“, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 57, (2015), 366.

39 O položaju crkve u tom razdoblju vidi: Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980.* (Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.), 528.

40 Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999.), 254.

41 Milijan Neoričić, „Peti kongres KPJ i zadaci NO“, u: Mirosljub Vasić, *Izvori za istoriju SKJ* (referat, Beograd: Izdavački centar Komunist, 1985.), 319.

čatljivijih primjera nalazimo u zapisniku Osnovne partijske organizacije Božava⁴² koji govori o jakom utjecaju religije u istoimenom selu gdje seoski svećenik i časne sestre okupljaju oko sebe svu omladinu, slušaju radio, većinom „infirmobiroovskih“ zemalja na čelu s Rusijom, unatoč tome što zemlja više nije bila dio sovjetskog komunističkog bloka sa Staljinom na čelu.⁴³ Također, stoji u zapisniku, prate događaje u Koreji, iznose pretpostavke da će buknuti Treći svjetski rat. Partijski članovi ove organizacije smatraju da su učinili sve da situaciju riješe u svoju korist, tj. da omladinu pridobiju na svoju stranu, ali nisu imali uspjeha jer je narod po tradiciji vjerovao svećeniku.

Odlazak partijskih članova na Božić u crkvu bila je česta pojava u manjim mjestima što je nužno izazivalo reakciju lokalnih partijskih organizacija. Takvi su se članovi kažnjavali kaznama za koje se očekivalo da odgojno djeluju na ostale.

Od članova Partije zahtijevalo se da svoje žene dovode na sastanke i zborove, ali to nije bilo lako postići. U zapisniku Osnovne partijske organizacije Ist ističe se primjer žena iz istoimenog mjesta koje su bile praktične vjernice što je, po mišljenju članova Partije, bilo prepreka njihovu aktivnijem angažmanu u društveno-političkom životu.⁴⁴ Otpor prema komunističkoj ideologiji u srži je i pokušaj zadržavanja tradicije u svakom pojedincu jer teško je bilo odjednom suzbiti ono što je stoljećima usađeno u svakome.

Na sastancima lokalnih organizacija Narodne omladine Hrvatske (NOH) često se raspravljalo o načinima rada s mladima i kako ih odvojiti od Crkve i privoljeti na sudjelovanje u omladinskim organizacijama. Bilo je rasprava o tome da „nije pravilno“ organizirati omladinske sastanke u vrijeme mise ili kažnjavati mlade koji nose križ oko vrata jer se time „ismijavaju religiozni osjećaji omladine“ što vodi do „grubog odnosa prema omladini i netaktičnosti te odvajanja omladine od organizacije“.⁴⁵

Nedolasci na sastanke i slab rad u masovnim organizacijama disciplinski su kažnjavani, a vlast je, u vezi s tim, zadirala i u intimne sfere ljudi. Jedna takva situacija dovela je do toga da se mlada djevojka nije mogla udati za oficira Jugoslavenske armije (JA). Komitet je upoznao njezina mladića sa situacijom jer su djevojka i njezini roditelji, prema njihovim tvrdnjama, bili samo formalni članovi NF-a. U zapisniku Gradskog komiteta KPH/SKH Zadar stoji da ona i njezini roditelji ne smatraju važnim rad u masovnoj političkoj organizaciji pa se dalje navodi da ova-

42 HR-DAZD-310/4.1.2, Zapisnik OPO Božava od 6. 8. 1950. (kut. 10)

43 Više o posljedicama sukoba Broz – Staljin za stanovništvo bivše države vidi u: Zlatko Begonja: *Okupacija duba: ideološka indoktrinacija u Zadru 1945. – 1955.*, u poglavlju „Kapa IB-a svakom pristaje“ (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2021.), 136-147.

44 HR-DAZD-310 /4.1.9, Zapisnici OPO Ist, 1951. (kut. 10)

45 Tatjana Šarić, „Uloga omladinskih organizacija u komunističkoj vladajućoj strukturi“, *Časopis za suvremenu povijest Vol 48 br. 3* (2016), 603. Vidi: HR-HDA-1231 RKSSOH, Agitprop, Izvješće o provođenju ideološko-političkog rada u NOH, 8. 11. 1948.

kav stav za tadašnju vlast nije nailazio na opravdanja jer dotična i njezini roditelji ne boluju ni od kakve fizičke ili psihičke bolesti koja bi mogla omesti njihov rad i angažman, stoga je tadašnja vlast zaključila da djevojka i njezini roditelji ne podržavaju socijalističku stvarnost i stoga su mišljenja da brak između nje i oficira JA ne smije zaživjeti.⁴⁶

Evidentno je da je ovo samo jedan od primjera koji pokazuje kako je utjecaj religije zbog tradicije i odgoja u manjim mjestima bilo teško iskorijeniti. Odgoj u katoličkom duhu djeca su nasljeđivala u obitelji, no partijski članovi odgajani na ovakav način često su nailazili na problematične situacije. To najviše dolazi do izražaja kod stupanja u crkveni brak jer za većinu partijskih članova u ruralnim područjima zbog tradicije i odgoja brak u crkvi bio je pravilo, a ne iznimka.⁴⁷

Mnoge su članove Partije za vjenčanje u crkvi kažnjavalo izbacivanjem iz KPJ. Jedan član iz mjesta Kali 1951. godine na sastanku je otvoreno iznio svoju namjeru da se vjenča u crkvi, partijska jedinica neka ga kazni, ali on svoju odluku neće promijeniti. Navodi da je za njega zakon Crkve isto kao zakon ženidbe pri mjesnom narodnom odboru jer su se tako i ostali ljudi oženili. Izjava je naišla na diskusiju i kritiku ostalih članova, na što im je dotični odgovorio da je proučio Statut, ali da u njemu nigdje ne piše da se ne smije oženiti u crkvi i da ostaje pri svojoj odluci. Zamjenik sekretara smatra da je žalosno da dotični nije raskrstio s religijom.⁴⁸ Zapisnik Osnovne partijske organizacije Preko bilježi razne situacije s kojima rukovodstvo nije moglo biti zadovoljno: pojedini članovi Partije bili su naklonjeniji Crkvi nego zajednici, neki su članovi koristili svoj položaj u Partiji jer im je to donosilo osobnu korist, a s druge strane bili su pasivni u radu i nisu se htjeli zamjerati pojedincima u mjestu. Sve je to utjecalo na rad na konkretnim zadacima i slabljenju političkog angažmana, kako kod članova KP tako i kod „masa“.⁴⁹

Za partijske vlasti jedan od većih problema bio je i taj što svećenici održavaju nastavu vjeronauka u školama, stoga se na sastancima komiteta i lokalnih partijskih organizacija zadarskog područja često raspravljalo o ovoj temi.⁵⁰ Hrvatska je 1951.

46 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska).HR-DAZD-312 Gradski komitet KPH/SKH Zadar (1945. – 1955.)(dalje .HR-DAZD-312), spis od 10. 9. 1950.

47 U nekim kotarima u Hrvatskom primorju, Hrvatskom zagorju i Podravini utjecaj religije na omladinu dosta je velik, tako primjerice u kotaru Ludbreg od oslobođenja ni jedan omladinac niti omladinka nisu sklopili brak bez crkvenog vjenčanja, čak ni članovi SKOJ-a ili Partije, kako se kaže u jednom izvješću NOH-a. Vidi:Tatjana Šarić, „Uloga omladinskih organizacija u komunističkoj vladajućoj strukturi“ (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016.), 603.

48 HR-DAZD-310/4.1.10, Zapisnik OPO Kali od 18. 6. 1951. (kut. 10)

49 HR-DAZD-310 /4.1.21, Zapisnik OPO Preko od 4. 2. 1951. (kut. 10)

50 Aleksandar Ranković, savezni ministar unutrašnjih poslova, iznio je svoj prijedlog na sjednici CK KPJ 15. siječnja 1949. godine „da treba preći u ofenzivu protiv Katoličke crkve, a vjeronauk treba izbaciti iz škole, s čime se složio i Tito“. Vidi: Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949. – 1955.* (Zagreb: Globus, 1988.), 29.

godine imala 1 752 župe, 300 bogoslova i 1 100 sjemeništara, a u školama je predavalo čak 15 % svećenika.⁵¹ Nastava vjeronauka mogla se održavati u školama dok god je svećenik imao dozvolu vlasti. Dozvole za održavanje vjeronauka u školama davala su lokalna tijela vlasti – narodni odbori, za srednje škole Ministarstvo prosvjete, a od 1949. godine oblasni narodni odbori.⁵² Vjeronauk je u školama ukinut Zakonom o narodnim školama od 26. studenoga 1951. godine, kojim je škola definirana kao društvena institucija, a učitelji kao društveni radnici kojima je zadatak odgoj djece u duhu socijalizma.⁵³

Ipak, bilježe se primjeri djece članova Partije koja idu u crkvu i ostaju u školi za vrijeme kad svećenik održava nastavu vjeronauka te se odgajaju u duhu religije, a ne, kako su smatrali članovi Partije, za ono što je napredno i dobro za njihovu djecu. Nastojali su djecu spriječiti u pohađanju satova vjeronauka, a odgoj mladih trebao se bazirati na učenjima partijskog rukovodstva.⁵⁴

Omladinske organizacije nastojale su potisnuti utjecaj Crkve, pa su za djecu nedjeljama, kad su se održavale mise i druge vjerske aktivnosti, organizirale izlete, natjecanja i slično.⁵⁵ Na taj su način vlasti imale kontrolu nad situacijom. Međutim, obradom fondova kotarskih i općinskih komiteta koji u svom sastavu obuhvaćaju manja mjesta zadarskog područja u zapisnicima sa sastanaka komiteta nailazimo na situacije u kojima su članovi Partije ipak bili skloniji tradicionalnim običajima i vjerovanjima te su u svoju obranu navodili da su bili prisiljeni otići u crkvu jer su, iako oni nisu religiozni, morali ići zbog pritiska roditelja koji bi ih se u protivnom odrekli. Ovakvi su primjeri dokaz da je u manjim mjestima zadarskog područja postojao velik utjecaj tradicije i poštovanja obitelji i roditelja.⁵⁶

Gotovo da nije bilo sjednice ili sastanka na kojemu se nije diskutiralo o Crkvi i religiji te kako omladinu odvući od njihova utjecaja. Javljali su se i oni članovi koji su u odnosu na komunističku ideologiju imali fleksibilnije razmišljanje. Smatrali su da se tradicionalna privrženost Crkvi ne bi trebala strogo kažnjavati. Na sastanku konferencije Općinskog komiteta SKH Nin jedan je član iznio svoje stavove u kojima se „ne slaže s tim da kad netko od članova SK krsti dijete i slično da ga se

51 Branislava Vojnović, „Zapisnici Politbira Centralnog komiteta KPH 1945. – 1952.“, sv. 2, (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2007.). Vidi: Zapisnik sjednice biroa CK KPH od 23. 1. 1951., 917.

52 Katarina Spehnyak, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945. – 1962.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.), 190.

53 Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, Hrvatski institut za povijest (Zagreb: Školska knjiga, 2006.), 114.

54 HR-DAZD-310/ 4.1.12, Zapisnik OPO Kukljica od 14. 5. 1951. (kut. 10)

55 Za primjer u Slavoniji se kao posljedica takva djelovanja 1949. godine broj djece koja su pohađala vjeronauk smanjio s 80 % na 16 – 20 %. Vidi: Tatjana Šarić, „Uloga omladinskih organizacija u komunističkoj vladajućoj strukturi“, 603. Također vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH Zapisnik VI. Plenuma Zemaljskog vijeća NOH-a od 22. 9. 1949. (kut. 9)

56 Vidi: HR-DAZD-310/4.1, Zapisnici Kotarskog komiteta KPH Zadar – otoci (kut. 10-11)

odmah briše iz članstva SK“. Obrazlaže da ljudi na selu žive s ocem i majkom koji su odgojeni u religiji te da kod kojih nije lako riješiti ovaj problem, već „drugovima treba dokazivati i preodgajati ih jer dokazivanjem i ideološkim uzdizanjem bolje se rješava ovaj problem“.⁵⁷

Članice SKOJ-a iz mjesta Brodarice, koje su na Veliku Gospu nosile „onu zastavu što je svetac na njoj“⁵⁸, nisu imale izbora jer da su iskazale neposlušnost roditeljima, ne bi se smjele vratiti kući. Navodi se i primjer člana Partije koji se odlučio oženiti u crkvi jer je majka njegove odabranice načula da se on ne misli vjenčati u crkvi pa je djevojku i odjeću zaključala u sobu uz ultimatum „ili će se oženiti u crkvi ili ništa od braka“.⁵⁹ Tradicija i roditelji te njihov odgoj uvelike su djelovali na to da se komunistička ideologija u ovako malim mjestima nije mogla provoditi onako kako je deklarirano.

Djelovanje klera, prema podacima iz obrađenoga gradiva, bilo je najintenzivnije u mjestima Zatonu, Privlaci i Viru te manjim dijelom u mjestu Ninu. U zapisniku Općinskog komiteta SKH Nin iz 1962. godine nailazimo na podatak da su u mjesto Dračevac u toku tjedna dolazila po dva-tri svećenika koji bi sa sobom donosili bombone, kekse i limunadu i davali djeci. U istom zapisniku navodi se da su partijski čelnici shvatili da bi jedino rješenje za ovu situaciju bilo pronaći način da se omladina zabavi jer samo ako omladini osiguraju mjesto za razonodu, smatrali su, smanjit će utjecaj klera.⁶⁰ Uspješan primjer provođenja tog plana je osnivanje nogometnog kluba u Zatonu, što je rezultiralo rjeđim odlaskom mladih, ali i starijih, u crkvu. U Arbanasima većina je omladine radila u poduzećima, a navečer bi se okupljala u crkvi. Da to spriječe, članovi Mjesnog komiteta SKOJ-a Zadar odlučili su sagraditi omladinski dom, organizirati krojački tečaj za žene, tečaj hrvatsko-srpskog jezika, „jer tu narod ne poznaje dobro taj jezik“, te gimnastičko društvo.⁶¹

Nepismenost je na svim upravnim i političkim razinama isticana kao velik problem i kao prepreka jačem ideološkom djelovanju te su organizirani tečajevi opismenjavanja. Činjenica je da su mnogi očevi odbijali svoju djecu slati u više razrede osnovne škole smatrajući „da njima to neće biti potrebno, a naročito za ženske, a drugo da im djeca trebaju ići za blagom“.⁶² Nepismenost se nastojala suzbiti i pisanom riječju, tj. izdavanjem časopisa i pisanjem parola. Smatralo se da se svaka partijska organizacija treba pretplatiti na časopise Borbu, Napred, Vjesnik i Slobodnu

57 HR-DAZD-558/2.1, Zapisnik VIII. Redovne konferencije SKH Nin od 27. 12. 1959. (kut. 3)

58 HR-DAZD-580/5.8, Gradski komitet SKOJ-a Zadar, Zapisnik sastanka SKOJ-a grupe Brodarica od 17. 8. 1948. (kut. 2)

59 HR-DAZD-310/4.1.48, Zapisnici OPO, 24. 12. 1951. (kut. 11)

60 HR-DAZD-558/4.1, Zapisnik sastanaka sekretarijata od 29. 6. 1962. (kut. 3)

61 HR-DAZD-580/2.1, Gradski komitet SKOJ-a Zadar, Zapisnik sa sastanka Mjesnog komiteta SKOJ-a Zadar od 12. 8. 1948. (kut. 1)

62 HR-DAZD-558/2.1, Zapisnik konferencije od 15. 2. 1953. (kut. 3)

Dalmaciju. Pored toga vodila se briga da se po zaseocima tisak koristi u najvećoj mjeri. Postojeće narodne čitaonice trebale su se kulturno urediti i učvrstiti njihov rad. Do kraja srpnja 1949. godine trebalo je formirati narodne čitaonice u mjestima Sukošanu, Crnom, Posedarju, Tkonu i Bibinju. Narodna sveučilišta u Velom Ižu, Preku, Biogradu, Ninu i Donjem Zemuniku trebala su redovito, svakih petnaest dana, održavati predavanja. Na sveučilištima su se trebala održavati znanstvena predavanja s političkim temama, a partijske ćelije⁶³ u tim selima odnosno mjestima trebale su osigurati partijsko rukovodstvo i masovnu posjećenost na predavanjima.⁶⁴

Kadrovska pitanja

U komunističkom periodu kadrovska problematika bila je često spominjana na sastancima i sjednicama kao jedan od najvećih problema u radu društveno-političkih organizacija, pogotovo manjih mjesta i sela.⁶⁵ Kadrovska problematika zahvaćala je sve sektore i djelatnosti rada DPO-a. Nedisciplina samih sekretara⁶⁶ i nedolasci članova na partijske sastanke rezultirali su disciplinskim mjerama. U Zadru omladina iz grada nije redovito prisustvovala sastancima, dok je omladina iz okolnih mjesta bila redovita, a posebno se po nedolascima ističu naselja „Puntamika i IV. Rajon grada Zadra gdje se sastanci uglavnom ne održavaju“.⁶⁷ Ukorak s nedisciplinom išla je i neobrazovanost članova KP u manjim mjestima. Prema podacima iz 1962. godine na području Općinskog komiteta SKH Nin velik broj članova završio je samo šest razreda osnovne škole, a obavljali su rukovodeće funkcije.⁶⁸ Krajem 1961. godine osnovano je radničko sveučilište sa zadatkom formiranja večernjih škola radi dovršavanja osnovnog školovanja. Organizirana je i nastava večernje ekonomske škole. U Privlaci i Poljicama u tom je periodu trideset članova završilo osmogodišnju školu, što je značajan pomak.⁶⁹ Velik je problem bio nedostatak učiteljskog kadra. U 1962. godini radile su tri osmogodišnje škole: u Ninu, Privlaci i Poljicama, a četverogodišnje u Zatonu, Žeravi, Dračevcu, Ninskim Stanovima, Grbama i Vir Lozicama, a samo dva profesora, jedanaest nastavnika i 41 učitelj

63 Partijska ćelija drugi je naziv za partijsku organizaciju.

64 HR-DAZD-309 Kotarski komitet KPH Zadar, fragmenti Zapisnika sjednice od 18. 6. 1949.

65 Vidi više: Tatjana Šarić, „Pregled života mladih na dalmatinskim otocima Hvaru, Braču, Korčuli i Visu kroz utjecaj i rad omladinskih organizacija u razdoblju 1945. – 1954.“, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 57* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.), 359-387.

66 Vidi: HR-DAZD-580/2.1, Gradski komitet SKOJ-a, Zapisnik savjetovanja SKOJ-a za grad Zadar od 14. 5. 1946. (kut. 1)

67 *Isto*

68 HR-DAZD-558/3.1, Zapisnik sastanka komiteta iz 1962. (kut. 3)

69 *Isto*

podučavali su 2000 učenika.⁷⁰ Komitet je, naročito u prosvjeti, nastojao smanjiti problem kadra stipendiranjem školovanja za učitelje i profesore s tog područja radi sprečavanja čestih smjena prosvjetnih radnika koji su mahom dolazili iz drugih gradova.⁷¹ Stoga je komitet od 1958. do 1962. godine stipendirao šesnaest profesora, četiri nastavnika i 49 učitelja radi smanjivanja kadrovskih problema u školama te je stipendiran 81 učenik raznih struka i zanimanja.

Nakon oslobođenja poseban je problem nedostatak školovanog kadra u privredi. Za područje Nina važno je spomenuti nastanak dviju tvornica: Ciglane „Branko Štulić“ (1948.) i Solane Nin (1955.).⁷² Pri gradnji ciglane nije se vodilo računa o naobrazbi kadra, pa je i kvaliteta proizvoda bila slaba. Problem se nije mogao riješiti ni smjenama rukovodećeg kadra pa su organi radničkog upravljanja uvidjeli da treba školovati vlastiti kadar. Do 1962. godine ciglana je školovala dva visokokvalificirana radnika ciglarskog smjera, jednoga pogonskog inženjera, a deset radnika dobilo je kvalifikaciju, tj. stručno usavršavanje.⁷³ Za kvalitetnu proizvodnju osim stručnog kadra problem su bila i tvornička postrojenja, slab plasman cigle na tržište, manjak kopača gline i sl. Sa solanom u Ninu postupalo se drukčije te se već pri izgradnji tvornice počelo s obučavanjem radnika u praktičnom radu. U prve dvije godine uz pomoć radničkog sveučilišta sedam radnika steklo je kvalifikaciju, a s doškolovanjima i školovanjima kadra nastavilo se i dalje.⁷⁴ Naobrazba stručnog kadra utjecala je na proširenje područja solane pa je planom proizvodnje u 1959. godini predviđena proizvodnja gotovo 600 vagona soli godišnje.⁷⁵

U poljoprivrednim zadrugama je, što se kadra tiče, stanje prema podatku iz zapisnika OK SKH Nin⁷⁶ bilo dosta kritično. Kako se navodi, samo je jedna osoba završila srednju poljoprivrednu školu, stoga su zadruge poticale školovanje stručnog kadra.

I zdravstveni sektor je krajem 50-ih godina prošlog stoljeća mučio isti problem – pomanjkanje stručnog osoblja, pa se na sastanku Općinskog komiteta SKH Nin u zapisniku uz problem zdravstvenog osoblja i pomanjkanje radne discipline spominje i neracionalno trošenje sredstava, nepravilna raspodjela dohodaka, neopravdano visoka osobna primanja i neopravdani i previsoki honorari dopunskih primanja. Narodnim odborima koji upravljaju zdravstvenim ustanovama dan je zadatak da se riješi problem rukovodećega zdravstvenog kadra.⁷⁷ Površan rad komisija i Zavoda za socijalno osiguranje, davanje novčanih primanja onima koji nemaju pravo na

70 *Isto*

71 *Isto*

72 *Isto*

73 *Isto*

74 *Isto*

75 HR-DAZD-558/3.1, Zapisnik sastanka komiteta od 5. 3. 1959. (kut. 3)

76 HR-DAZD-558/3.1, Zapisnik sastanka komiteta iz 1962. (kut. 3)

77 HR-DAZD-558/3.1, Zapisnik sastanka komiteta od 24. 4. 1962. (kut. 3)

to doveli su i do nedosljednosti u radu na području socijalnog osiguranja, navodi se u izvoru.⁷⁸ Iz svega se može zaključiti da su nedisciplina, manjak obrazovanja i stručnog kadra, iskorištavanje rukovodeće pozicije za osobne benefite, naročito u manjim mjestima zadarskog područja, uvelike utjecali na smanjen intenzitet razvoja pojedinih sektora ili se oni nisu razvijali predviđenim tempom.

Natjecanja

Natjecanjima se pridavala velika važnost u ideološkom djelovanju. U svakom selu formirao se prije svakog natjecanja Odbor za takmičenje pri Odboru Narodne fronte s jednim rukovodiocem masovnih organizacija, u obzir su uzimani predsjednici ili tajnici organizacija. Svaka partijska organizacija preuzimala je organizaciju onog dijela natjecanja koji joj je po strukturi rada pripadao, pa je Narodna fronta s učiteljem i omladinom preuzela organizaciju kulturno-prosvjetnog rada, poljoprivredne zadruge unapređenje poljoprivrede i proizvodnje, MNO radili su na izgradnji demokratičnosti narodne vlasti, a Savez boraca Narodnooslobodilačkog rata jačao je „vanarmijski“ vojni odgoj „masa“. Natjecanja su se održavala između sela, tj. mjesta na važne dane i datume u godini. U zapisnicima Kotarskog komiteta KPH Zadar – otoci nailazimo na podatke o natjecanjima održanima povodom svečanog obilježavanja Međunarodnoga praznika rada, rođendana predsjednika Josipa Broza 25. svibnja, Dana ustanka 27. srpnja, Dana Republike 29. studenog i sl. Kotar je nagrađivao najbolje partijske organizacije i sela, a pojedino selo najbolje članove koji su se istakli u svom radu.

Proslava Praznika rada započinjala bi agitacijskim propagandnim pripremama, pisanjem parola po zidovima, „luminacijama“, tj. paljenjem vatre na brdima, održavanjem svečane konferencije, priredbom u svakom selu, prikazom smotre partizanskih jedinica, marširanjem i napadom te bi se nastavilo narodnim veseljem prema specifičnosti pojedinog sela. Organizirala su se natjecanja u veslanju, šahu, potezanju užeta, trčanju, skakanju u dalj i sl. Kotarskom odboru Narodnog fronta slao se najkasnije petog dana od održavanja natjecanja iscrpan izvještaj što je sve napravljeno u obilježavanju važnog dana.⁷⁹

Kotarski komitet KPH Zadar – otoci i njegove lokalne partijske organizacije pridavale su veliku pozornost organizaciji proslave rođendana predsjednika Josipa Broza, o čemu je u dokumentima puno podataka. Kako je to bio i državni praznik, nastojalo se proizvesti ozračje koje bi bilo pandan proslavi vjerskih blagdana koji su stoljećima bili dio duhovnog habitusa hrvatskog čovjeka. Ni manja mjesta nisu

⁷⁸ Isto

⁷⁹ HR-DAZD-310/4. 1. 48, Zapisnici OPO iz 1951. (kut. 11)

zaostajala u uveličavanju ovog događaja, primjerice u Ninu odanost i čast članovi su iskazivali nošenjem štafete u kojoj su se nakon svakih prijeđenih 100 metara mijenjali trkači. Na moru bi na svakih 1000 metara plovio po jedan brod s četiri veslača. Pionirske štafete bile su sastavni dio velike štafete, a organizirale su se u svakom mjestu.⁸⁰ U čast dana i proslave Brozova rođendana u periodu tzv. udarne nedjelje narod je sedam dana radio na popravku putova i cesta. Rad se strogo kontrolirao i podaci su se svakodnevno slali Povjereništvu lokalnog saobraćaja. Nakon završetka svih radova slao se zadnji iscrpan izvještaj koji je sadržavao što je sve napravljeno na putovima i cestama te koliko je ljudi sudjelovalo.⁸¹

Godine 1951. obilježavanju desetogodišnjice Narodnog ustanka također se dao veliki značaj. U jednom izvještaju mjesta Zaglava navodi se na koji su način mještani obilježili taj dan. Naglasak je stavljen na kulturno-prosvjetni rad, tj. tko će između prijavljenih mjesta i sela održati najviše kulturno-prosvjetnih predavanja uz što veći postotak prisutnih. Tendencija im je bila otvaranje čitaonica u mjestima gdje one do tada nisu postojale. Održano je natjecanje između Luke i Zaglava koje će mjesto prvo otvoriti čitaonicu. Mjesta su se natjecala i u održavanju priredaba o čemu govori podatak iz izvještaja sa sastanka OPO Zaglav u kojemu se mjesto Luka obvezuje da će na Prvi maj izvesti predstavu u mjestu, ali i u Zaglavu. Mjesto Sali povodom istog praznika isti će dan održati predstavu u mjestu i u Žmanu.⁸² Omladinsko-pionirska glumačka družina „Brgulje“ izvela je priredbu u Brguljama te isti dan u Zapuntelu. Ovakva su natjecanja nailazila na oduševljenje i zadovoljstvo mještana.⁸³

Natjecanja u području poljoprivrede bila su izrazito produktivna. Mjesta su se natjecala u tome koje će obraditi i zasaditi više stabala maslina i smokava te čokota vinove loze. Maslinarstvo je u tom periodu u Dalmaciji stagniralo pa su ovakvi poticaji u razvoju maslinarstva bili obećavajući. Narodni je odbor predviđenim planom utvrdio koliko bi svako domaćinstvo trebalo okopati i zasaditi novih stabala maslina.⁸⁴

Primjer rezultata natjecanja Poljoprivredne zadruge u mjestu Olibu:⁸⁵

zasađeno raznih stabala, većinom maslina	563
okopano maslina i voćaka	8 000
zasađeno u vinogradima	4 500 panjeva
upisano novih članova u zadrugu	11
uplaćeno povišenje poslovnih udjela	8 500 din

80 HR-DAZD-310/4.1.17, Zapisnik OPO Olib od 15. 4. 1951. (kut.10)

81 *Isto.*

82 HR-DAZD-310/4.1.32, Zapisnik OPO Zaglav od 15. 4. 1951. (kut. 11)

83 HR-DAZD-310/4.1. 31, Zapisnik OPO Zapuntel od 15. 4 1951. (kut. 11)

84 HR-DAZD-310/4.1.32, Zapisnik OPO Zaglav od 15. 4. 1951. (kut. 11)

85 HR-DAZD-310/4.1.17, Zapisnik OPO Olib od 15. 4 1951. (kut. 10)

upravni i nadzorni odbor održao je sjednica	4
održane zadružne skupine	1

Poljoprivredna proizvodnja i razvoj poticani su i dodjelom nagrada za sve one koji su se istakli u svom radu. Dijelila su se odlikovanja odlukom Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ.⁸⁶ Čak i iz današnje perspektive možemo reći da su spomenuta natjecanja poticala unapređenje poljoprivrede, ribarstva i proizvodnje. Kako kaže izvor, poljoprivredni artikli otkupljivali su se preko mjesnih zadruga, a otvaranjem prodavaonica na tržištu u gradovima omogućavalo se radnicima da što jeftinije dođu do poljoprivrednih artikala.⁸⁷

Natjecalo se i u području „vanarmijskog“ odgoja. Cilj je bio privući što veći broj muških i ženskih birača u partizanske jedinice streljačke družine, savladati vojnu nastavu, tečajeve prve pomoći, održati što više vojnih predavanja i oformiti protuavionsku zaštitu ako već prethodno nije bila formirana.⁸⁸ Organizirali su se međusobni „napadi“ između mjesta nalik vojnim vježbama pa je tako mjesto Brgulje povodom Prvog maja 1951. godine „spremno“ dočekalo napad iz Molata i Zapuntela.⁸⁹ Političko je rukovodstvo smatralo da se kompetitivnom atmosferom postiže veći interes ljudi za politički život u mjestu, a ujedno ih se priprema na eventualne buduće neprijateljske napade. To je, kako su mislili, bio način da se narod upozna s osvajačkom politikom SSSR-a čiji je utjecaj slabio, odnosom snaga u slučaju rata, perspektivom pobjede tadašnje politike te uspjesima i poteškoćama u izgradnji socijalizma.

Pripreme za izbore uglavnom nisu davale očekivane rezultate pa se često posezalo za predizbornim natjecanjima koja su uključivala agitacijsko-propagandne pripreme, pisanje parola, održavanje konferencija i sl. Na ovaj se način nastojao pobuditi interes građana za izlazak na izbore. Natjecanja su bila dobar način motivacije ljudi kojom se u konačnici željelo ostvariti bolje rezultata na svim područjima djelovanja osnovnih partijskih organizacija.

Turizam

Pri obradi fondova DPO-a gotovo da nema izvještaja sa sastanaka koji donose iscrpnije podatke o ovoj temi. Turizmu se kao grani gospodarstva u ono doba na sastancima posvećivalo malo pažnje, ali postoje naznake da se počelo uočavati koliko je ovo važna grana za razvoj gospodarstva. U prvih desetak godina nakon Drugoga

86 HR-DAZD-310/4.1.32, Zapisnik OPO Zaglav od 15. 4. 1951. (kut. 11)

87 HR-DAZD-310/4.1.20, Zapisnik OPO Preko od 15.4. 1951. (kut. 10)

88 HR-DAZD-310/4.1.32, Zapisnik OPO Zaglav od 15. 4. 1951. (kut. 11)

89 HR-DAZD-310/4.1.31, Zapisnik OPO Zapuntel od 17. 6. 1951. (kut. 11)

svjetskog rata turizam se u Hrvatskoj razvijao relativno sporo, ali su poduzete mjere za njegovo unapređenje te su se počeli educirati kadrovi u turizmu, graditi novi smještajni kapaciteti, komunalna i prometna infrastruktura itd.⁹⁰ Ipak, ugostiteljski objekti nisu dosizali zadovoljavajuću razinu opremljenosti te 1955. godine svi hoteli još nemaju tekuću vodu, a samo poneki nude toplu vodu i sobe s kupaonicom.⁹¹ Primjerice, u Ninu je turistička menza radila neučinkovito zbog manjka stručnog kadra, restoran za koji je odobren investicijski kredit još nije bio izgrađen, a područje uz more nije bilo pošumljeno.⁹² S vremenom se krenulo u akcije sadnje šuma i drvoreda te uljepšavanja mjesta uz obalu, a jačala je i svijest da turiste u naš kraj treba privući proširujući sadržaje i ponudu. Uz početke razvoja turizma vezuje se i osnivanje Zemaljskog hotelskog poduzeća Hrvatske 1946. godine čije je sjedište bilo u Zagrebu, a rješanjem Gradskog NO Zadar izdvojeno je 1947. godine Gradsko-hotelsko poduzeće Zadar.

Turizam je u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća obilježen mnogim problemima: rapidan rast smještajnih kapaciteta posebice komplementarnog smještaja, neadekvatna usluga u receptivnim kapacitetima, manjak promidžbe na turističkom tržištu, nepotpuna ponuda koja ne zadovoljava korisnika u odnosu na cijenu, kreiranje imidža jeftine destinacije i sl.⁹³

Zaključak

U neposrednom poslijeratnom razdoblju riječ je o revolucionarno-boljševičkom načinu djelovanja narodne vlasti koja je za glavni cilj imala uspostavu komunističkih ideoloških određenja. Za ostvarenje tih ciljeva bilo je potrebno mijenjati svjetonazor naroda, njegove kulturne, tradicijske i duhovne vrijednosti, zapravo mijenjati i preodgajati čovjeka.

Ideja seljačkog zadrugarstva, kolektivnog vlasništva, emancipacije žena na svim poljima ili sekularizacije društvenog života bile su u velikoj mjeri neprihvatljive ljudima koji su stoljećima živjeli po dijametralno suprotnim društvenim normama, običajima i moralnim vrijednostima. Neke od tih ideja, poput one o zajedničkom vlasništvu, doživjele su krah i potpuno odbacivanje, ali ne sve ideje i sva poduzimanja. Usprkos činjenici da svijest čovjeka, pogotovo čovjeka iz male sredine, slabo obrazovanoga, često nepismenog nije lako mijenjati možemo konstatirati da je upravo u razdoblju o kojemu rad govori započet proces raspada patrijarhalnih

90 Boris Vukonić, *Povijest hrvatskog turizma* (Zagreb: Prometej, 2005.), 132-133.

91 Boris Pirjevec, Oliver Kesar, *Počela turizma* (Zagreb: Mikrorad, 2002.), 47.

92 HR-DAZD-558/3.1, Zapisnik od 14. 5. 1959. (kut. 3)

93 Boris Pirjevec, *Ekonomska obilježja turizma* (Zagreb: Golden marketing, 1998.), 55.

zajednica, kulminaciji kojoj svjedoči suvremena generacija. U ovom radu nastojali smo na primjeru samo nekoliko arhivskih fondova komiteta KPJ sa zadarskog područja upozoriti na dokumentacijske cjeline koje su prvorazredan izvor, prvenstveno za historiografska, ali i sociološka istraživanja raznih područja života i djelovanja ljudi pedesetih godina 20. stoljeća na zadarskom području.

Prilog 1

U Državnom arhivu u Zadru pohranjeni su sljedeći fondovi klasifikacijske skupine H:

KOMUNISTIČKA PARTIJA / SAVEZ KOMUNISTA HRVATSKE

KOTARSKI KOMITETI

- HR-DAZD-483 Kotarski komitet KPH Benkovac
- HR-DAZD-307 Kotarski komitet KPH Biograd
- HR-DAZD-308 Kotarski komitet KPH Preko
- HR-DAZD-309 Kotarski komitet KPH Zadar
- HR-DAZD-310 Kotarski komitet KPH Zadar – otoci

KOMITETI SKUPŠTINA OPĆINA I GRADSKI

- HR-DAZD-312 Gradski komitet KPH/SKH Zadar
- HR-DAZD-554 Općinski komitet SKH Pag
- HR-DAZD-311 Općinski komitet SKH Zadar

OPĆINSKI KOMITETI

- HR-DAZD-313 Općinski komitet SKH Biograd n/m
- HR-DAZD-314 Općinski komitet SKH Božava
- HR-DAZD-315 Općinski komitet SKH Iž Veli
- HR-DAZD-316 Općinski komitet SKH Molat
- HR-DAZD-558 Općinski komitet SKH Nin
- HR-DAZD-317 Općinski komitet SKH Novigrad
- HR-DAZD-318 Općinski komitet SKH Posedarje
- HR-DAZD-319 Općinski komitet SKH Preko
- HR-DAZD-320 Općinski komitet SKH Ražanac
- HR-DAZD-321 Općinski komitet SKH Sali
- HR-DAZD-322 Općinski komitet SKH Zemunik

NARODNA FRONTA / SOCIJALISTIČKI SAVEZ RADNOG NARODA (NF/JNOF/SSRNH)

- HR-DAZD-324 Kotarski odbor NF/SSRNH Zadar
- HR-DAZD-323 Kotarski odbor NF/SSRNH Zadar-otoci
- HR-DAZD-417 Općinska konferencija SSRNH Biograd
- HR-DAZD-330 Općinska konferencija SSRNH Zadar
- HR-DAZD-325 Općinski odbor SSRNH Božava
- HR-DAZD-326 Općinski odbor SSRNH Iz Veli
- HR-DAZD-327 Općinski odbor SSRNH Nin
- HR-DAZD-328 Općinski odbor SSRNH Novigrad
- HR-DAZD-410 Općinski odbor SSRNH Posedarje
- HR-DAZD-329 Općinski odbor SSRNH Ražanac
- HR-DAZD-409 Općinski odbor SSRNH Zemunik

SAVEZ KOMUNISTIČKE OMLADINE (SKOJ) / UJEDINJENI SAVEZ ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE HRVATSKE (USAOH) / NARODNA OMLADINA HRVATSKE (NOH) / SAVEZ KOMUNISTIČKE OMLADINE (SSOH)

NARODNA OMLADINA /NO/SSO HRVATSKE

- HR-DAZD-422 Općinska konferencija SSOH Zadar
- HR-DAZD-333 Kotarski komitet NOH Zadar
- HR-DAZD-560 Kotarski komitet SKOJ-a Zadar
- HR-DAZD-580 Gradski komitet SKOJ-a Zadar
- HR-DAZD-425 Gradski komitet NOJ Zadar
- HR-DAZD-416 Općinska konferencija SSOH Biograd

ANTIFAŠISTIČKA FRONTA ŽENA (AFŽ) / KONFERENCIJA ZA DRUŠTVENU AKTIVNOST ŽENA (KDAŽ)

- HR-DAZD-334 Kotarski odbor AFŽ Zadar
- HR-DAZD-411 Gradski odbor AFŽ Zadar

SAVEZ BORACA NOR-a HRVATSKE (SPNOR) / SAVEZ UDRUŽENJA NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA HRVATSKE (SPNORH/ SUBNORH)

- HR-DAZD-332 Kotarski odbor Saveza boraca NOR-a Zadar
- HR-DAZD-412 Gradski odbor Saveza boraca NOR-a Zadar

HR-DAZD-419 Općinski odbor Saveza boraca NOR-a Biograd

HR-DAZD-553 Općinski odbor SUBNOR-a Pag

HR-DAZD-420 Općinski odbor Saveza boraca NOR-a Zadar

SAVEZ RATNIH VOJNIH INVALIDA

HR-DAZD-424 Kotarski i Općinski odbor Saveza ratnih vojnih invalida Zadar

HR-DAZD-486 Općinski odbor ratnih vojnih invalida Biograd n/m

SINDIKATI

HR-DAZD-331 Kotarsko sindikalno vijeće Zadar

HR-DAZD-418 Općinsko sindikalno vijeće Biograd

HR-DAZD-413 Općinsko sindikalno vijeće Zadar⁹⁴

IZVORI I LITERATURA:

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Zadru (Hrvatska)

HR-DAZD-309 Kotarski komitet KPH Zadar (1943. – 1962.)

HR-DAZD-310 Kotarski komitet KPH Zadar-otoci (1947. – 1949., 1950. – 1952.)

HR-DAZD-558 Općinski komitet SKH Nin (1944. – 1946., 1952. – 1962.)

HR-DAZD-580 Gradski komitet SKOJ-a (1945. – 1948.)

Službena glasila i tisak:

Narodne novine (Zagreb), 3/1945.

Narodne novine (Zagreb), 60/1947.

Službeni list FNRJ (Beograd), 10/1946.

Službeni list FNRJ (Beograd), 5/1949.

⁹⁴ Josip Kolanović, ur., *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, knjiga 2 (Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2014.), 361-464.

Arhivski vjesnik 57 (2014), 293-306.

Časopis za suvremenu povijest 15 (1983), 55-73.

Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja 43, br. 1 (2005), 153-170.

Časopis za suvremenu povijest 3 (2016), 597-614.

Mrežni izvori:

Dangubić, Marijana. „Hrvatska u godinama nakon Drugog svjetskog rata“. (2019). Pristupljeno 15. 4. 2021. <http://braniteljski.hr/hrvatska>.

Đokanović, Bojana, Dračo, Ivana, Delić, Zlatan. „Žene u socijalizmu – od ubrzane emancipacije do repatrijarhalizacije“. (2015). Pristupljeno 15. 4. 2021. www.6byka.com.

Literatura:

Begonja, Zlatko. *Okupacija duba: ideološka indoktrinacija u Zadru 1945. – 1955*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2021.

Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949. – 1955*. Zagreb: Globus, 1988.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.

Gverić, Ante. „Pregled tijela javne uprave s područja nadležnosti Državnog arhiva u Zadru od 1945. do 1962. godine“. Stručni rad, Državni arhiv u Zadru, 2013.

Kolanović, Josip, ur. *Vodič Državnog arhiva u Zadru 2*. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2014.

Livada, S. „Ekonomski i društveni položaj žena u poljoprivredi i na selu“, Konferencija za društvenu aktivnost žena. Zagreb: Tisak: Epoha, 1967.

Neoričić, Milijan. „Peti kongres KPJ i zadaci NO“. U: Vasić. Izvori za istoriju SKJ. Referat, Beograd: Izdavački centar Komunist, 1985.

Pavliček, Vida. „Sređivanje i opis arhivskog gradiva-postojeći problemi u praksi“. U: Zbornik radova sa 5. kongresa hrvatskih arhivista u Zadru, ur. Silvija Babić, 67-102. Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2017.

Pirjevec, Boris. *Ekonomska obilježja turizma*. Zagreb: Golden marketing, 1998.

Pirjevec, Boris; Kesar, Oliver. *Počela turizma*. Zagreb: Mikrorad, 2002.

Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Sklevicky, Lydia. „Organizirana djelatnost žena Hrvatske za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe 1941. – 1945“. *Povijesni prilozi* 3., 83-127. Zagreb, SFRJ: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1984.

Spehnjak, Katarina. *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1962*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.

Šarić, Tatjana. „Pregled života mladih na dalmatinskim otocima Hvaru, Braču, Korčuli i Visu kroz utjecaj i rad omladinskih organizacija u razdoblju 1945. – 1954“. U: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 57. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.

Tomšič, Vida, *Žena u razvoju socijalističke samouprave Jugoslavije*. Beograd: Novinarsko-izdavačka radna organizacija Jugoslavenska stvarnost, 1981.

Vojnović, Branislava. „Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta KPH 1945. – 1955.“, sv. 2. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2007.

Vukonić, Boris. *Povijest hrvatskog turizma*. Zagreb: Prometej, 2005.

Archival holdings of the League of Communists of Croatia (Savez komunista Hrvatske SKH) as sources for the history of settlements in Zadar area

Summary

The paper endeavours to show the role and influence of political party organizations on the inhabitants of smaller towns of Zadar area in the period after the World War II. The paper was created on the basis of several processed archival holdings located in the State Archives in Zadar; HR-DAZD-310: District Committee of Communist Party of Croatia (Komunistička partija Hrvatske KPH), Zadar-islands, HR-DAZD-558: Municipal Committee of SKH Nin, HR-DAZD-580: City Committee of League of Communist Youth of Yugoslavia (Savez komunističke omladine Jugoslavije SKOJ) Zadar and during the processing of found and selected material of funds HR-DAZD-309: District Committee of KPH Zadar and HR-DAZD-312: City Committee of KPH / SKH Zadar. Examples and data for writing the paper were mostly collected from the minutes of the assemblies as the most valuable part of the material and they served as a source for analysis of the political, social, economic and cultural life of the inhabitants of Zadar and the

surrounding area. The introductory part of the paper presents the structure and role that KPH / SKH had in the socialist period and a brief overview of the archival arrangement and processing of the material of the same name. Furthermore, the paper presents the functioning of party organizations in smaller settlements around Zadar and their impact on everyday life through several categories described: the atmosphere after the war, the work of peasant cooperatives, women's issues, religion and the Church, lack of professional staff, organizing various competitions and tourism. The paper is accompanied by a list of archival funds of classification code H which are stored in the State Archives in Zadar.

Keywords: League of Communists, socio-political organizations, Zadar, Church, peasant labour cooperatives, personnel issues, women's issue, competitions, tourism